

Vladimir Bakrač
Nikšić
Crna Gora

RELIGIOZNOST MLADIH U CRNOJ GORI I NJIHOV ODNOS PREMA NEKIM MORALNIM VRIJEDNOSTIMA

RELIGIOSITY OF THE YOUTH IN MONTENEGRO AND THEIR ATTITUDE TOWARD CERTAIN MORAL VALUES

ABSTRACT: Work starts with the statement that Montenegro is a multiconfessional area with majority of Orthodox population. Religiosity in Montenegro is mostly connected with certain social-political changes, which lead us to take a view into chronological flow of the significance and meaning of the religion and religiosity in this area. At the beginning of new millenium, feeling and need for religion arose, especially among youth in Montenegro, where religion found its safe place at the beginning of the 90-ies. Processes of economic, social and political transformations, followed by many contradictions and existential difficulties, resulted as stronger connection between youth and religion. Work shows results of the research of the religiosity of the youth, according to three indicators: self-assessment, creed in dogmatic postulations with God, and life after death. Thus we stated that religiosity, assessed on the basis of religious self-identification and dogmatic creed in God, is very high. In the other part of the research, we shall take a close look at some aspects of the consequential dimension of the religiosity. It is about certain moral and value aspects, as well as the fact that family is very important and influential aspect for development and formation of attitude toward religion and religiosity.

Key words: religion, religiosity, indicators of religiosity, youth, morale, value.

APSTRAKT: U radu polazimo od konstatacije da je Crna Gora multikonfesionalno područje sa većinskim pravoslavnim stanovništvom. Religioznost u Crnoj Gori se najčešće dovodi u vezu sa nekim društveno-političkim promjenama, što nas je navelo da se u preludijumu rada sažeto osvrnemo na hronološki tok značaja i značenja religije i religioznosti na ovim prostorima. Početkom novog milenijuma dolazi do sve većeg osjećaja i potrebe za religijom, naročito među mladima u Crnoj Gori, u kojima je religija inače našla sigurno utočište početkom devedesetih godina. Procesi ekonomskih, socijalnih, političkih transformacija, praćeni brojnim protivurječnostima i egzistencijalnim teškoćama, dovode do sve većeg vezivanja mladih za religiju. U radu se prikazuju neki rezultati istraživanja religioznosti mladih na osnovu tri indikatora: samoocjena religioznosti, vjerovanje u Boga i život nakon smrti. U tom smislu konstatovali smo da je religioznost ocijenjena na osnovu religijske samoidentifikacije i dogmatskog vjerovanja u Boga, veoma visoka. U drugom dijelu rada komparativno ćemo se osvrnuti na neke aspekte posljedne dimenzije religioznosti. Riječ je o nekim moralno-vrijednosnim aspektima i o tome da je porodica vrlo važan i uticajan aspekt za razvoj i formiranje stavova o religiji i religioznosti.

Ključne riječi: religija, religioznost, indikatori religioznosti, mladi, moral, vrijednosti.

Uvod

Možemo reći da je Crna Gora multikonfesionalno područje sa dominantno pravoslavnim stanovništvom. Na to nas nedvosmisleno upućuju i podaci iz posljednjeg popisa stanovništva (2011). Prvi elementarni i zajednički poka-

zatelj po kome se može prepoznati religijska narav u nekom društvu, svakako je konfesionalna pripadnost. Prema tim podacima 72,07% stanovništva se samodeklariralo sa pravoslavnom konfesijom, 3,44% kao rimokatolici i 15,97% se izjasnilo da pripadaju islamskoj vjerskoj zajednici¹. Dakle, iz navedenih podataka konstatujemo da su pomenute tri konfesije najzastupljenije u Crnoj Gori, što je i bio povod da se naše istraživanje bazira na provjeri opsega klasične religioznosti kod pomenutih vjerskih zajednica.

Istraživanje religioznosti iz sociološke perspektive jeste donekle ograničeno, ako uzmemo u obzir činjenicu da su religija i religioznost multidimenzionalni i veoma kompleksni fenomeni, koje bismo morali posmatrati sa različitog aspekta: individualnog, grupnog, institucionalnog, tako da ovu oblast zasigurno nije dovoljno posmatrati sa stanovišta samo jedne discipline već iziskuje multidisciplinarni pristup. Napominjemo da je sociološki pristup samo jedan od mogućih pristupa u istraživanju religioznosti.

Iz sociološke perspektive, religioznost se najčešće dovodi u vezu sa svojevrsnom zavisnošću od društvenih promjena, što je imalo direktne posljedice na uticaj, značaj i značenje religije na ovim prostorima.

Tranzicijski, tj. postkomunistički period u Crnoj Gori, obilježen je i revitalizacijom religije i desekularizacijom društva, a ovi procesi se očituju u porastu broja vjernika (narочito među mladima), povezivanju religije i nacije, međuzavisnosti religije od politike i politike od religije.

U najkraćem, svojevrsno buđenje religije moglo bi se opisati kao kretanje od društveno deprivilegovanog i marginalizovanog položaja, do trijumfnog povratka religije na javnu scenu i desekularizacije cjelokupnog društva. Povratak religije Vrcan je okarakterisao kao kretanje od privatizacije do deprivatizacije religije, od sekularizacije² do desekularizacije društva (Vrcan, 2001). Religija koja se vraćala na društvenu scenu, umnogome je obilježena dugotrajnom egzistencijom u komunističkom režimu, frustriranošću sveštenstva i represivnim mjerama iz tog perioda³, vezivanjem za nacionalno itd. Takav oblik revitalizacije religija obilovao je tradicionalizmom, predmodernizmom pa i fundamentalizmom⁴ što je, mislimo, imalo veliki odjek na sadržaj i karakteristike obnovljene religioznosti.⁵ Dakle, odnos društveno-religijskih promjena od 90-ih godina u Crnoj Gori možemo posmatrati na osnovu otvorenosti društveno-političkih struktura i institucija prema religiji, djelovanja religija na društvena dešavanja, kao i svojevrsnog doprinosa i uticaja na stvaranje nacionalne homogenizacije.

¹ Vidjeti podatke iz popisa na web stranici www.monstat.org.

² O procesima od sekularizacije do desekularizacije društva vidjeti: Berger, 1966; 2008; Wilson, 1966; 1998.

³ Više o tome: protojerej-stavrofor Savo B. Jović, 2007; Vukomanović, 2001.

⁴ O religiji i fundamentalizmu vidjeti na primjer: Berger, 2010.

⁵ Odsutno je svako prihvatanje vrijednosti izvan tradicionalnih normi kao što su individualizam, religijski pluralizam, scijentizam, multikulturalnost, a sve su to odlike modernih društava, smatra Maldini (Maldini, 2006).

Na kraju prve decenije 21. vijeka, možemo uopšteno konstatovati da su mnoga društva veoma religiozna, pa u tom smisli ni crnogorsko društvo nije izuzetak. Teoretičar Berger bilježi tvrdnju kako je današnji svijet uz neke izuzetke duboko religiozan, možda čak i više nego ranije (Berger, 2008). U uslovima (post)modernizacije, dakle, društvenim uslovima bez tradicionalnog ili anahronog, religijska vjerovanja treba da se prilagođavaju ili da odbacuju savremene uslove (Isto: 13). Stoga se religija u savremenom svijetu nalazi pred svojevrsnim iskušenjem: da odbaci tradicionalno (iako je hrišćanima zapovijedeno da se ne prilagođavaju, već da budu so svijetu) ili da se prilagodi savremenom svjetskom poretku. Prilagođavanje je, mišljenja smo, jedna od primarnih mogućnosti religijskog egzistiranja u savremenom društvu. Sudeći prema nekim zvaničnim istupima, Rimokatolička crkva (ideja o ostvarivanju komunikacije sa vjernicima preko zvanične web stranice, prilagođavajući post savremenom načinom života i sl.) bliža je, ovoj drugoj mogućnosti, tj. prilagođavanju. Stoga ovdje ne treba zanemariti ni nelagodnu poziciju vjerskih institucija (crkve) koje se nalaze razapete između tradicionalnog i (post)modernog. Sigurni smo da vjerske institucije žele i teže ka tome da budu posrednici između živih zajednica i Boga, a ne čuvar prošlosti i beživotnog vjerovanja, a s druge strane, prilagođavanje modernosti nosi sa sobom i svojevrsnu izdaju tradicionalnih načela i vrijednosti. Prema Krstićevom mišljenju, možda bi neosimfonija sa savremenosti donijela veći broj vjernika, ali bi s druge strane zaustavila razvoj onoga što sa naziva „vjerni po uvjerenju“ (Krstić, 2011).

Povratak religiji svjedoči i brojna empirijska evidencija u regionu (Črpić; Kušar, 1988; Marinović-Jerolimov, 1999; Goja, 2000; Blagojević, 1995). Porast religioznosti je evidentan i u Crnoj Gori. Ako uporedimo broj samodeklarisanih vjernika na osnovu konfesionalne pripadnosti u popisima stanovništva iz 1953. godine, sa podacima iz popisa 1991. i 2003. godine možemo uočiti konstantan rast konfesionalne religioznosti. Prema popisu iz 2011. godine već konstatujemo i svojevrsnu stabilizaciju konfesionalne religioznosti u Crnoj Gori. Autori Bešić i Đukanović su istraživali religioznost na ovom području 2000. godine. Ako se izrazimo stilom koji su koristili sami autori, možemo reći da je, prema kontinualnoj skali, religioznost u Crnoj Gori veoma visoka i iznosi 117,1 poen, u intervalu od minimalnih 40 do maksimalnih 170 poena (Bešić; Đukanović, 2000). Sudeći prema novijim istraživanjima 87,6% ispitanika se religijski samoidentifikovalo, dok se 7,3% ispitanika izjasnilo da je nereligiozno, a da vjeruje u Boga izjasnilo se 88,3% ispitanika (Bešić, 2010).

Metodološke naznake

U ovom radu imamo za cilj da prikazemo religioznost mladih u Crnoj Gori na kraju prve decenije 21. vijeka, služeći se indikatorima koji se tiču samoocjene religioznosti, vjerovanja u Boga, kao i eshatološku postavku koja se odnosi na vjerovanje u život poslije smrti. Rad ćemo proširiti i nekim dodatnim

analizama, a koje svrstavamo u posljedične dimenzije religioznosti. Još jednom napominjemo da je predmet analize bila klasična religioznost, tj. religioznost u smislu samoidentifikacije religioznosti, kao i religijska tradicija u smislu vjerovanja i vrijednosti.

Istraživanje religioznosti mladih u Crnoj Gori sproveli smo na stratifikovanom uzorku od 556 ispitanika, metodom anketnog upitnika zatvorenog tipa, u periodu mart–avgust 2010. godine. Koliko nam je poznato, ovo bi bilo prvo naučno istraživanje (religioznosti) mladih u Crnoj Gori. Istraživanje je obuhvatilo populaciju mladih 16 – 27 godina, na teritoriji Crne Gore, koje je za potrebe istraživanja regionalizovano i to na: sjever (Bijelo Polje, Pljevlja), centralni dio (Nikšić, Podgorica i Cetinje) i jug (Herceg Novi, Tivat i Bar). U dvoetapnom uzorku, prvo smo birali opštine (gradove i sela), a zatim smo birali svaku drugu zgradu (kuću) i svako treće domaćinstvo. Struktura ispitanika koja je obuhvaćena uzorkom opravdava namjeran izbor opština.

Opseg religioznosti na osnovu indikatora religijske samoidentifikacije

Utvrđivanje religijske situacije na osnovu indikatora samoocjene religioznosti u nauci se smatra ne samo kao nedovoljan, već su uopšteni i sintetički pokazatelji religioznosti. Ali, svakako je samoocjena religioznosti, iako nedovoljan, pouzdaniji indikator od konfesionalne samoidentifikacije zato što se ispitanik izjašnjava o tome da li je religiozan ili nije. Konfesionalnom samoidentifikacijom ispitanik može samo tradicionalno da se vezuje za neku religiju, da pripada nekoj religiji samo zato što su toj vjeri pripadali očevi i djedovi, dakle, vjera koja se prenosi porodičnim stablom. Uostalom, indikator vjerske samoidentifikacije ne upotrebljava se samo u naučnim istraživanjima religioznosti, nego i u redovnim (desetogodišnjim) popisima stanovništva, (kao što smo vidjeli u uvodnom dijelu rada). Dakle, riječ je o indikatorima religioznosti koji bez korekcije drugih indikatora precjenjuju opseg religioznosti u nekom društvu. Sve to utiče na masovnu konfesionalnu identifikaciju, koja, kao što smo naglasili, ne mora biti dovoljno ozbiljan pokazatelj istinske religioznosti pojedinca ili grupe u cjelini. Imajući na umu navedeno, odlučili smo se da istraživanje počnemo od grupe indikatora koji se tiču samoocjene religioznosti.

No, ne može se, kao što smo i napomenuli, samo na osnovu indikatora religijske samoocjene donositi opšti zaključak o religioznosti na istraživanom području. Ispitanik pod religioznošću može da uvaži i neke elemente koji nisu striktno, da kažemo klasično religijskog sadržaja. U svakom slučaju, oprezan pristup ovom problemu je neophodan. Inače, mjerenje religioznosti na osnovu religijske samoidentifikacije spada u najviše upotrebljivanu grupu indikatora sa najdužom tradicijom u sociološkim istraživanjima religioznosti. Imajući na umu rečeno, odlučili smo se za tzv. precizniju skalu religioznosti na kojoj su ispitanici mogli da se opredijele za sljedeće ponuđene odgovore:

Tabela br. 1

Razlike među religijskim grupama u religioznosti na osnovu religijske samoidentifikacije

Religijska samoidentifikacija	Pravosl.	Rimokat.	Islam
Modaliteti	%	%	%
Uvjereni sam vjernik i prihvatam sve što moja vjera uči	58,4	58,4	68,4
Religiozan/na sam ali ne prihvatam sve što moja vjera uči	23,0	22,8	16,4
Dosta razmišljam o tome, ali nisam načisto s tim vjerujem li ili ne	9,3	8,7	5,6
Prema religiji sam ravnodušan/na	2,7	4,7	2,8
Nijesam religiozan/na, ali nemam ništa protiv religije	6,2	5,4	6,8
Nijesam religiozan/na, i protivnik sam religije	0,4	0,0	0,0
Σ	100,0	100,0	100,0
$\chi^2=64,531$; $df=15$; $p=0,000$.			

Komparacijom dobijenih podataka među konfesijama u Crnoj Gori, možemo preliminarno konstatovati veoma visok postotak religioznosti na osnovu ovih indikatora. Međutim, osjetna je statistička razlika među ukrštenim varijablama ($\chi^2=64,531$, $df=15$, $p=0,000$). Interesantno je da je broj uvjerenih vjernika identičan kod pravoslavne i rimokatoličke vjeroispovijesti 58,4%, dok je taj skor kod ispitanika islamske vjerske zajednice 68,4%. U modalitetu „religiozan sam ali ne prihvatam sve što vjera uči“ najmanje su se izjasnili pripadnici islamske vjeroispovijesti 16,3%, dok je kod pravoslavne i rimokatoličke vjeroispovijesti procenat vrlo ujednačen, oko 23,0%. Skor nereligioznih u svim religijskim grupama je prilično ujednačen: islam 6,7%, rimokatolici 5,3%, pravoslavni 6,6%.

Religioznost na osnovu vjerovanja u Boga

Vjerovanje u Boga i dogmatske postavke o Bogu su osnovni elementi religijske svijesti kod sve tri vjeroispovijesti koje su najzastupljenije u Crnoj Gori. Neki drugi indikatori religioznosti se mogu i problematizovati, ali indikator koji se odnosi na vjerovanje u Boga ne može. Ne može se zamisliti religioznost nekog pojedinca ili grupe a da ne vjeruje u Boga, kao tvorca neba i zemlje. Dakle, intelektualna dimenzija religioznosti iskazuje se preko religijskih vjerovanja ili dogmatskog jezgra vjere. Posjećivati crkvu, vršiti vjerske obrede, a ne vjerovati u dogmatske postulate o Bogu je vjerovanje bez suštine ili smisla. Moguć je i obrnut slučaj, vjerovati u Boga a ne posjećivati i ne prekoračiti prag crkve je opet subjektivni način vjerovanja, i teško dostupan provjeri u socio-

loškim istraživanjima. Dakle, „vera je, kao i govor, i društvena i individualna stvar“ (Kornel, 2002: 122).

U ovom istraživanju ispitanici bi trebalo da se izjasne na tvrdnju „Da li se slažete da treba vjerovati u Boga?“

Tabela br. 2

Razlika među vjerskim grupama u slaganju s tvrdnjom o vjerovanju u Boga

Da li se slažete da treba vjerovati u Boga				
Modaliteti		Vjeroispovijest		
		Pravoslavni	Rimokatolici	Islam
Uopšte se ne slažem	%	1,4	0,7	1,1
Ne slažem se, djelimično		0,9	2,7	0,6
Neodlučan sam		6,2	4,0	5,1
Uglavnom se slažem		25,7	23,5	22,6
Potpuno se slažem		65,5	69,1	70,6
$\chi^2=56,582$; $df=12$; $p=0,000$				

Ako je mjerilo religioznosti vjerovanje u Boga, onda je religioznost mladih u Crnoj Gori veoma visoka. Opseg religioznosti na osnovu vjerovanja u osnovnu dogmu – vjera u Boga, po svom obimu i masovnosti prevazilazi indikatore samoocjene religioznosti, na šta nas nedvosmisleno upućuje i naše istraživanje. Naime, sa ovom tvrdnjom, sumiranjem modaliteta uglavnom i potpuno se slaže 91,2% pravoslavnih ispitanika, 92,6% rimokatolika i 93,2% mladih islamske vjeroispovijesti. Dakle, skor slaganja sa tvrdnjom da treba vjerovati u Boga je prilično ujednačen među konfesijama.

Vjerovanje u život poslije smrti kao eshatološka dogma u hrišćanstvu i islamu

Vjerovanje u zagrobni život tj. u život nakon biološke smrti jeste jedna od osnovnih dogmi u hrišćanstvu. No, to je dogma i ostalih monoteističkih religija kao što su judaizam i islam, kao i nekih paganskih vjerovanja. Religija je ovdje, mislimo, imala snažno uporište, jer je u duhovnim i duševnim konvulzijama našla rješenje u vječnom životu, dajući mu time smisao i značaj. „Zato, braćo moja mila, budite čvrsti, nepokolebivi, napredujte neprestano u djelu Gospodnjem, znajući da trud vaš nije uzalud u Gospodu“ (1. Kor. 15/58). Vjerovanje u zagrobni život (raj, pakao), kao eshatološka kategorija, prvenstveno je imala kompezatorsku funkciju: od ponašanja na ovom, zavisio je položaj na onom svijetu. Na pitanje „da li vjerujete u život nakon smrti?“ dobili smo sljedeću distribuciju odgovora:

Tabela br. 3

Razlika među vjerskim grupama i vjerovanje u zagrobni život

Modaliteti		Da li vjerujete u život nakon smrti		
		Konfesije		
	%	Pravoslavni	Rimokatolici	Islam
Vjerujem		33,2	45,6	57,1
Sumnjam		15,9	20,1	7,3
Ne vjerujem		28,3	14,1	20,9
Ne znam		22,6	20,1	14,7

$\chi^2=42,337$; $df=9$; $p=0,000$

Naše istraživanje pokazuje da su neke bazične dogmatske postavke u manjini kod same vjerničke populacije mladih, kao što je to slučaj sa eshatološkom postavkom koja se odnosi na vjerovanje u život nakon smrti. Ovaj vid erodiranosti vjerovanja je posebno istaknut kod dvije hrišćanske konfesije, gdje pravoslavni vjernici opet zauzimaju najmanju skalu vjerovanja. S tim u vezi, primijetna je i statistički značajna razlika među vjerskim grupama, pri čemu u ovu dogmatsko-eschatološku postavku snažnije vjeruju pripadnici islamske vjerske zajednice.

Dakle, ovdje bismo mogli prihvatiti tezu o disoluciji dogmatskog vjerovanja posebno kod ispitanika pravoslavne vjeroispovijesti (Blagojević, 2010; 2011). Naime, riječ je o tome da vjernici ne vjeruju cjelovito ili potpuno u dogmatsko jezgro vjere, već neke dogme preferiraju (slažu se da treba vjerovati u Boga itd.) dok se one koje su bliže eshatologiji (u konkretnom slučaju vjerovanje u život nakon smrti) najčešće odbacuju.

Neki aspekti posljedičnih dimenzija religioznosti

Smatramo da su religija i religioznost svakako neki od bazičnih rezervoara morala i vrijednosti. Religija je moralna vrijednost *per se*, jer ako je neko istinski religiozan ili istinski duhovan (iako treba razlikovati religioznost i duhovnost) onda to za sobom povlači i moralnost. Dovoljno je prisjetiti se Božijih zapovijesti⁶ ili moralnih pouka kojima obiluje „Kuran“ da bismo mogli zaključiti da se religioznost i moralnost međusobno uslovljavaju. Bez mora/lnih načela ne bismo znali šta je (se)mora/lno. Apostol Pavle je besjedio Rimljanima „Jer ne znadoh za želju dok zakon ne kaza: Ne zaželi!“ (7/7).

Iako religijske moralne vrijednosti pripadaju tradicionalnom opusu vrijednosti, mislimo da religijski moralno-vrijednosni sistem ima dosta veliki uticaj

⁶ Bog svoje zapovijesti u monoteističkim religijama prenosi preko Božijih izaslanika ili proroka. U petoj knjizi Mojsijevoj se kaže: „Slušaj, nebo, govoriću, i zemlja neka čuje govor usta mojih. Neka se spusti kao kiša nauka moja, i neka padne kao rosa govor moj, kao sitne kapi na mladu travu i kao krupne kapi na odraslu travu“ (132/1–2).

na vrijednosni sistem u crnogorskom društvu. Religijski sistem umnogome utiče na percepciju mnogih drugih društvenih vrijednosti, kao i na oblikovanje vrijednosnih orijentacija (Maldini, 2006).

Veoma je zanimljivo pitanje, da li visok nivo religioznosti na osnovu indikatora samoocjene religioznosti i dogmatskog vjerovanja, utiču na prožimanje religijskog i svakodnevnog ponašanja u životu. Koliko religioznost prožima vrijednosnu strukturu i utiče na ponašanje mladih, možemo vidjeti iz nekih stavova kroz koje posmatramo posljedičnu dimenziju religioznosti.

Moralno-vrijednosni aspekti u ovom istraživanju su veoma skromni, tako da se na osnovu nekoliko pitanja želi steći uvid u to da li se mladi, različitih (pravoslavne, rimokatoličke i islamske) konfesija u nekim svojim stavovima i ponašanjima razlikuju od stavova koje zastupa njihova vjerska organizacija. Pitanja se odnose na to, da li mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu, stavove o braku, o uticaju porodice na formiranje stavova o religioznosti itd. U ovoj analizi zadržaćemo se samo na statističko deskriptivnom posmatranju moralnih orijentacija mladih.

Tabela br. 4

Islam i moralno vrijednosni aspekti

<i>Pitanja</i>	Uopšte se ne slažem	Djelimično se ne slažem	Neodlučan / na sam	Djelimično se slažem	Popunno se slažem
Da li se slažete da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek?	2,3	5,6	13,6	35,0	42,9
Da li se slažete da mladi trebaju da upoznaju Božije zakone o moralu?	1,1	1,1	11,3	38,4	48,0
Da li se slažete da osobe koje vrše bračnu preljubu čine grijeh prema Božijim zakonima?	6,8	4,5	11,9	14,1	62,7
<i>Pitanja</i>	Nikada	Rijetko	Povremeno	Često	Redovno
Da li se vi ponašate u skladu s Božijim zakonima o moralu?	1,7	2,8	34,5	37,3	23,7
Da li pomažete drugim ljudima ukoliko je potrebna Vaša pomoć?	-	0,6	15,3	38,4	45,8
Da li izbjegavate časopise, knjige, muziku koja na bilo koji način vrijeđa vašu religiju?	20,3	13,0	24,9	16,9	24,9

Možemo reći da mladi islamske vjerske zajednice ispoljavaju prilično dosledan odnos prema moralnim načelima. Naime, 77,9% ispitanika se slaže potpuno ili djelimično da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek, 86,4% se slaže da mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu, a 76,8% da je bračna preljuba grijeh prema Božijim zakonima. Opseg slaganja sa pomenutim tvrdnjama procentualno se graniči sa stepenom vjerovanja u Boga i samooocjenom religioznosti. Nešto je manja konsekventnost na konkretnim pitanjima. S tim u vezi 23,7% ispitanika se redovno ponaša u skladu sa Božijim zakonima o moralu, a 24,9% ne izbjegava litetraturu koja vrijeda njihovu religiju.

Tabela br. 5

Pravoslavni i moralno vrijednosni aspekti

<i>Pitanja</i>	U opšte se ne slažem	Djelimično o se ne slažem	Neodlučan /na sam	Djelimično o se slažem	Potpuno se slažem
Da li se slažete da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek?	3,5	4,9	14,2	47,3	30,1
Da li se slažete da mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu?	1,3	1,8	11,5	46,9	38,5
Da li se slažete da osobe koje vrše bračnu preljubu čine grijeh prema Božijim zakonima	8,8	7,5	15,0	19,9	48,7
<i>Pitanja</i>	Nikada	Rijetko	Povremeno	Često	Redovno
Da li se vi ponašate u skladu s Božijim zakonima o moralu?	1,3	7,5	23,0	47,3	20,8
Da li pomažete drugim ljudima ukoliko je potrebna Vaša pomoć?	-	-	10,6	44,2	45,2
Da li izbjegavate časopise, knjige, muziku koja na bilo koji način vrijeda vašu religiju?	19,5	13,3	21,7	19,5	26,1

Mladi pravoslavne vjeroispovijesti ispoljavaju prilično dosledan odnos prema moralnim načelima. Stoga 77,4% ispitanika se slaže potpuno ili djelimično da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek, 85,4% da mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu, a 68,6% da je bračna preljuba grijeh prema Božijim zakonima. Opseg slaganja sa pomenutim tvrdnjama procentualno se graniči sa stepenom vjerovanja u Boga i samooocjenom religiozno-

sti. Nešto je manja konsekventnost na konkretnim pitanjima. S tim u vezi, 20,8% ispitanika se redovno ponaša u skladu sa Božijim zakonima o moralu, a 26,1% ne izbjegava litetraturu koja vrijeda njihovu religiju.

Tabela br. 6

Rimokatolici i moralno vrijednosni aspekti

<i>Pitanja</i>	Uopšte se ne slažem	Djelimično o se ne slažem	Neodlučan / na sam	Djelimično o se slažem	Potpuno se slažem
Da li se slažete da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek?	2,0	7,4	7,4	40,9	42,3
Da li se slažete da mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu	-	1,3	9,4	37,6	51,7
Da li se slažete da osobe koje vrše bračnu preljubu čine grijeh prema Božijim zakonima?	4,0	8,7	14,1	28,9	44,3
<i>Pitanja</i>	Nikada	Rijetko	Povremeno	Često	Redovno
Da li se vi ponašate u skladu s Božijim zakonima o moralu?	-	8,7	28,9	45,0	17,4
Da li pomažete drugim ljudima ukoliko je potrebna Vaša pomoć?	-	1,3	8,7	47,7	42,3
Da li izbjegavate časopise, knjige, muziku koja na bilo koji način vrijeda vašu religiju?	18,8	18,8	20,1	17,4	24,8

Slična je situacija i među mladima rimokatoličke vjeroispovijesti, koji takođe ispoljavaju prilično dosledan odnos prema moralnim načelima. Stoga 83,2% ispitanika se slaže potpuno ili djelimično da religiozan život pomaže čovjeku da bude bolji čovjek, 89,3% ispitanika se slaže da mladi treba da upoznaju Božije zakone o moralu, a 73,2% da je bračna preljuba grijeh prema Božijim zakonima. Opseg slaganja sa pomenutim tvrdnjama procentualno se graniči sa stepenom vjerovanja u Boga i samoocjenom religioznosti. I ovdje je osjetno manja konsekventnost na konkretnim pitanjima. S tim u vezi 17,4% ispitanika se redovno ponaša u skladu sa Božijim zakonima o moralu, a 24,8% ne izbjegava litetraturu koja vrijeda njihovu religiju. U komparaciji sa dvijema (islam i pravoslavni) konfesijama, ispitanici rimokatoličke vjere ispoljavaju nešto niži postotak na konkretnim pitanjima a veći stepen slaganja sa navedenim tvrdnjama o moralnim načelima.

Neki faktori koji utiču na razvoj religioznosti kod mladih

Polazimo od mišljenja većine teoretičara da se stavovi o religiji i religioznosti najviše ukorjenjuju unutar porodice i porodičnog odgoja (Krneta; Šević, 2011). Porodični odgoj i kasnije društvena sredina imaju snažan uticaj na razvoj cjelokupne ličnosti pa samim tim i na usvajanje stavova o religiji. Jednom usvojeni stavovi tokom djetinjstva uslovljeni atmosferom u porodici, bez obzira da li je riječ o religijskim ili nekim drugim stavovima, najčešće ostaju ukorijenjeni u ličnosti do kraja života. Kako Frojd zapaža, kada se djetetovo mišljenje probudi, religijska mišljenja su već postala neoboriva (Frojd, 1986). Dakle, većina autora su jedinstvena u ocjeni da uslovi porodičnog života i porodični odgoj umnogome diktiraju formiranje ne samo stavova o religiji, već generalno imaju prilično presudnu ulogu i uticaj na formiranje ličnosti. Religija je nešto najvažnije u našim životima, bilježi Hegel u *Ranim spisima*, već kao djecu uče nas da sričemo molitvu božanstvu, već onda su nam sklapali ručice da bismo ih uzdizali prema najuzvišenijem biću (Hegel, 1982).

Dakle, porodična atmosfera, odgoj tokom djetinjstva, jesu osnovni (ali ne i jedini) stožer u oblikovanju stavova o religiji, a na religijskim institucijama je da se bore kako bi svoju pastvu održali pod svoje okrilje. Čovjek tokom života može da promijeni vlastiti stav i ubjeđenje o religiji, pa je na vjerskim institucijama da zadrži svoje vjernike duhovnim i misionarskim podvizima. Ali, porodica, iako značajan, nije jedini faktor kroz koji pojedinac usvaja stavove o religiji. Tu su mnoge društvene institucije prvenstveno škola, zatim prijatelji, razne društvene organizacije itd.

Našim istraživanjem smo željeli da saznamo ko je najviše uticao na mlade tri najrasprostranjenije konfesije u Crnoj Gori pri usvajanju stavova o religioznosti. Naši ispitanici treba da se izjasne na pitanje: „Ako vjerujete u Boga, ko je najviše uticao na Vas?“ ispitanici su mogli da se izjasne za tri (od ponuđenih 11) odgovora. Distribuciju odgovora prikazujemo u tabeli broj 7.

Istraživanje pokazuje kod sve tri vjerske zajednice da najveći uticaj na vjerovanje u Boga (religioznost) ima porodica tj. roditelji, čime je opravdana naša pretpostavka. Uticaj roditelja na razvoj religioznosti tj. vjerovanja u Boga je kod svih konfesija znatno iznadpolovičan. Uticaj ostalih kategorija je ambivalentan. Naime, ispitanici rimokatoličke vjeroispovijesti su se izjasnili da vjerska literatura ima visok uticaj na razvoj vjerovanja 32,9%, dok je taj uticaj kod pravoslavaca 12,4% a svega 4,5% kod vjernika islamske vjerske zajednice, tu su i religijski život, prijatelji, škola itd. Sudeći prema dobijenim podacima, ne bismo mogli zaključiti da je crnogorsko društvo „amnezijsko“, kako to navodi Ervi-Ležer za zapadna društva, koja su, po njenom mišljenju uslovlili slabljenje porodičnih institucija kao glavnih posrednika u prenošenju kolektivne svijesti (Hervieu-Léger, 2000).

Tabela br. 7

Faktori koji utiču na vjerovanje u Boga

Ako vjerujete u Boga, ko je najviše uticao na Vas?			
Ponudeni odgovori	Pravoslavni	Rimokatolici	Islam
	%		
Roditelji	66,8	71,8	77,4
Škola	12,8	10,1	11,3
Prijatelji	16,8	16,1	16,4
Partner (bračni drug)	3,5	2,7	2,3
Filmovi	4,0	1,3	0,0
Vjerska literatura	12,4	32,9	4,5
Društvene organizacije	2,6	6,0	2,8
Religijski život	8,4	17,4	11,9
Nešto drugo	3,5	0,0	0,0
Nije niko uticao	20,3	20,1	15,8
Ne znam	13,7	8,1	5,6

Zaključak

Na osnovu iznesenih podataka, uopšteno možemo zaključiti da mladi u Crnoj Gori iskazuju veoma visok opseg religioznosti. Iako se naše istraživanje bazira na temeljima nekoliko indikatora (konfesionalna samodeklaracija, samoocjena religioznosti, vjerovanje u Boga i život nakon smrti) pa se na osnovu toga ne može kompleksnije i cjelovitije raspravljati o stepenu religioznosti, ipak, može se zapaziti da je religioznost na osnovu pomenutih indikatora na veoma zavidnom nivou. Otuda, ako religioznost ocjenjujemo na osnovu indikatora vjerovanja u Boga i samoocjene religioznosti, onda možemo govoriti o procentualno visokom skorju vjerujućih. Iako eshatološka postavka vjerovanja u život nakon smrti spada u red osnovnih dogmatskih postavki, ipak se bilježi nešto veća erodiranost vjerovanja u komparaciji sa npr. vjerovanjem u Boga. Pravoslavni vjernici i ovdje prednjače u nevjerovanju, mada je osjetno erodirano vjerovanje i među ostalim dvijema vjerskim zajednicama. Ispitanici ispoljavaju doslednost u nekim moralnim-posljedičnim dimenzijama religioznosti, a znatno manje u tzv. direktnim pitanjima o moralnosti. Na kraju, potvrđena je pretpostavka da, iako nije jedina (tu su još škola, društvene organizacije, vjerska literatura itd.) porodica ima primarni značaj u formiranju stavova o religiji i religioznosti među mladima u Crnoj Gori.

L i t e r a t u r a

- Berger, L. Peter (1966), *The Sacred Canopy*, Elements of a Sociological Theory of Religion, New York.
- Berger, L. Peter (2008), Desekularizacija sveta: opšti pregled, u: Peter, L. Berger, *Desekularizacija sveta*, Novi Sad: Medi Terran.
- Berger, L. Peter (2010), *Between Relativism and Fundamentalism-Religious Resources for a Middle Position*, Cambridge: Grand Rapids Michigan.
- Bešić, Miloš; Đukanović, Borislav (2000), *Bogovi i ljudi – religioznost u Crnoj Gori*, Podgorica: CID i SOČEN.
- Bešić, Miloš (2010), Vjera i društvo, u: *Crna gora u XXI stoljeću-u eri kompetitivnosti*, Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
- Blagojević, Mirko (1995), *Približavanje pravoslavlju*, Niš: JUNIR, Gradina.
- Blagojević, Mirko (2010), Aktuelna religioznost građana Srbije, u: *Religioznost u Srbiji 2010*, Beograd, Hrišćanski kulturni centar.
- Blagojević, Mirko (2011), Orthodox Religiousness at the End of the First Decade of the 21st Century, in: Mirko Blagojević & Dragan Todorović (edited) *Orthodoxy From An Empirical Perspective*, Niš–Beograd: JUNIR.
- Črpić, G.; Kušar, S. (1998), Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra* 68 (4): 513–563
- Frojd, Sigmund. (1986), *Budućnost jedne iluzije*, Zagreb: Naprijed.
- Goja, Jadranka (2000), *Neki aspekti religioznosti hrvatske mladeži od 1986 do 1999. god.* Politička misao, Vol XXXVII (1): 148–160.
- Hegel, G. V. F., *Rani spisi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.
- Hervieu-Léger, Daniel (2000), *Religion as a Chain of Memory*, New Brunswick – New Jersey.
- Jović, Savo – protojerej stavrofor (2007), *Utamničena crkva – stradanje sveštenstva srpske pravoslavne crkve od 1945. do 1985. godine*, Beograd: Književno društvo Sveti Sava.
- Kornel, Vinsent Dž. (2002), Odnos vere i prakse u islamu, u: Espozito, Dž., *Oksfordska istorija islama*, Beograd: CLIO.
- Krneta, Dragoljub; Šević, Aleksandra (2011), Atmosphere in the Family and Relationship Towards Orthodoxy, u: Mirko Blagojević & Dragan Todorović (edited) *Orthodoxy From An Empirical Perspective*, Niš-Beograd: JUNIR.
- Krstić, Zoran (2011), Faith and/or Culture? Traditional Believers as Pastoral Problem and Challenge in: Mirko Blagojević & Dragan Todorović (edited) *Orthodoxy From An Empirical Perspective*, Niš-Beograd: JUNIR.
- Maldini, Pero (2006), *Obnovljena religioznosti demokratizacija hrvatskog društva*, Društveno istraživanje, Zagreb, god. 15., br. 6 (86), str. 1105-1125.
- Marinović-Jerolimov, Dinka (2002), *Mladi uoči trećeg milenija*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 79–123.
- Popis stanovništva u Crnoj Gori 2011. godine. www.monstat.org.
- Sveto Pismo, (2004), Beograd: Sveti arhijerejski sinod srpske pravoslavne crkve.
- Vrcan, Srđan (2001), *Vjera u vrtlozima tranzicije*, Split: Glas Dalmacije.
- Vukomanović, Milan (2001), *Sveto i mnoštvo-izazovi religijskog pluralizma*, Beograd: Čigoja štampa.
- Wilson, Bryan (1966), *Religion in Secular Society: a Sociological Comment*, London C. A. Watts.
- Wilson, Bryan (1998), The Secularization Thesis: Criticism and Rebuttals in Rudy Laermans, Wilson Bryan & Jaak Billiet, *Secularization and Social integration*, Leuven University Press, Belgium.